

РЕЦЕНЗИЯ

от

доц. д-р Тома Томов
Нов български университет

на

докторската дисертация

“ВЛАСТ И СОБСТВЕНОСТ В РАННА ВИЗАНТИЯ (438–534 г.)

(Към въпроса за организацията на отношенията между императорския двор и провинциалната аристокрация в Източната Римска империя през V–VI в. сл. Хр.)

на

Борис Борисов Шопов,
научен ръководител проф. д-р Василка Тъпкова-Заимова, за получаване на образователна и научна степен *доктор*.

Борис Шопов е редовен докторант към катедра “История на Византия и балканските народи” на Исторически факултет, СУ “Св. Климент Охридски”. Покрил е всички изисквания на докторската програма и освен дисертационния труд е представил 3 статии, от които две са излезли и една е под печат. Две от статиите, публикуваната и приетата за печат, са на английски език и в специализирани издания.

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение, съкращения и библиография, общо 263 страници.

Докторантът ясно формулира целите, които трябва да достигне в дисертационния труд – анализ и съпоставка на писмени извори, с цел да се открият и определят представите в тях за отношенията център-периферия. Авторефератът вярно отразява съдържанието на дисертационния труд.

Докторският труд на Борис Борисов Шопов е първото цялостно интердисциплинарно изследване върху група литературни и документални текстове от около 450 г. до 602 г. Изследването запълва една голяма празнина във византинистиката, тъй като липсата до сега на такова цялостно изследване оставя в страни индивидуалната представа на византиец за това какво представлява Източната Римска държава. И ако днес науката се придържа към тезата за голямото влияние на “местния фактор” в политическия и икономическия живот на Византия през V–VI в. и представата за империята като “конфедерация от региони” или “федерация от градове”, то появата на този труд е още едно доказателство за нейната правдивост.

В **Увода** (стр. 3–28) се аргументира необходимостта от подобно изследване, поради все още неразрешения задоволително в науката въпрос: как е функционирала ранно-византийската държава и как е била споделена властта в нея между имперското правителство и “късноримска/ранновизантийска провинциална аристокрация”. След като очертава резултатите от досегашната научна работа в областта на проучването на провинциалната аристокрация и нейната политическа и икономическа роля в Късната Римска империя, авторът стига до заключения, че тя не е обществена класа в “упадък” и, че от средата на V в. до края на VI местната аристокрация обсебва все повече власт за сметка на централното правителство. По-нататък са посочени конкретните измерения на проблема, който е обект на изследване и се

уточнява начина на работа с изворите. За да даде отговор на основния въпрос, авторът си поставя за цел да извърши анализ на запазените до наши дни извори, използвайки както литературни, така и документални източници. Неговата цел е да очертае какви са представите на образованите византийци от ранния период за тяхната държава в писмените извори. Начинание, заслужаващо адмирация, тъй като в науката до този момент липсва цялостно изследване на византийски автор от периода V–VI в., от гледна точка на неговите индивидуални представи за това, какво представлява Източната Римска държава. На тази цел е подчинена и структурата на дисертацията - първите три глави са посветени на представата (т.е. описвани, представяни, или “конструирани”) за понятия, наричани днес “ранновизантийска държава” и “политика” в ранновизантийската литература.

В **Първа глава** (стр. 29–94) е извършено проучване на представите за Източноримската държава на двама автори от периода – Теофилакт Симоката и Прокопий Кесарийски. Анализът на техните произведения (“Всеобща история” на Теофилакт и целия “Corpus Procopianum”) се предхожда от кратък очерк върху научните изследвания, посветени на византийската историография и литература като израз на политическите представи и разбирания на тогавашното общество. Авторът избира сравнителния метод, въз основа на който се проследява до каква степен и в какви детайли са представени градовете у двамата автори. Според него описанията на споменатите от даден автор градове са чудесна отправна точка за разбиране на това как късноантичните автори са си представяли държавата (с. 43). Стъпил на тази стабилна основа и държейки сметка за преписаното от всеки автор от неговите собствени източници и за това как той работи самостоятелно, докторантът ясно откроява прилагането поне на един от собствените критерии за значимост у разглежданите писатели – и при Прокопий, и при Евагрий, и при Теофилакт Симоката само за определени градове е посочено наличието на св. Мощи или извършването на чудеса.

Изследването на вече споменатите Теофилакт Симоката и Прокопий Кесарийски водят автора до заключението за съзнателно подбиране и подреждане на информацията, която те ни дават за всички градове. При тях, Византия от периода VI-началото на VII в., се свежда до Константинопол – особеност, която е определена от него като “моноцентрична” представа за държавата. Единствено за столичния град те дават (макар разположени в различни части на написаното от тях и съответстващи на специфичните им задачи) сведения за мощи на светци, за други реликви и за свързани с тях чудеса. При това и двамата са се водили от особеностите на своята работата – Теофилакт е писал от позицията на панегирист на Ираклий, който е трябвало да обоснове по някакъв начин падането на Маврикий от престола (и затова чудесата или, както е в случая, липсата им вършат отлична работа); Прокопий е писал “Тайната история” като критик на Юстиниан I, а “За строежите” – като негов панегирист. Към всеки текст докторантът прави текст критичен коментар, заема ясна позиция спрямо вече изказани становища и/или коментари, направени от други изследователи, като предлага и свои решения.

Във **втора глава** (стр. 95–160) по същия начин се разглежда „Църковна история” на Евагрий Схоластик и отново се установява същата особеност. Той изравнява Византия с един град, но в неговия случай (както и в случая на останалите „регионални” писатели) градът е Антиохия, докато столицата има само военно и политическо присъствие. Колкото и да е значително споменатото военно и политическо присъствие обаче, Константинопол е

абсолютно лишен от всякакъв свръхестествен или метафизичен елемент – няма споменати чудеса, мощи на светци или реликви, които да ги извършват, нито пък живи светци (какъвто е случаят със Симеон Стълпник Младия, съвременник на Евагрий, когото авторът е познавал лично). Впрочем очертаната „агиографска хегемония“ на Антиохия е допълнена от присъствието на патриарха Григорий (чийто юридически съветник е бил Евагрий) в абсолютно всички военни и политически събития, при това – наравно с императора.

В **трета глава** (стр. 161–211) е направено сравнение на изобразяването на Източната римска империя у Евагрий и Теофилакт с четири „периферни“ текста – *Liber Pontificalis*, *Miracula Sancti Demetrii*, Животът на Прокъл и глава 26 от *Philotheos Historia* на Теодорет Кирски, посветена на Симеон Стълпник Стария. И отново сравняването на начина на изображение на византийската държава води автора до същата констатация – тя е сведена до един град (не Константинопол), докато на столицата е отредена видимо периферна роля (степената на детайла и акцентът са различни във всеки отделен случай).

Споделям мнението на докторанта, който след анализ не само на сведенията от наративната историография, но и тези от агиографията и други, достига до извода, че последните съдържат сериозен „политически пласт“. Тъкмо изследването на този пласт показва, че в Ранна Византия не съществува единна представа за политиката и за държавата (т.е., всеки, дори и най-примитивно мислещият и пишещ автор, има нещо, което го отличава от останалите в тази сфера). На второ място, като източници за тези представи задължително е използването както на историческите, така и на агиографските съчинения. На трето, и по думите на докторантата най-важно, образованите среди на източноримското общество от V–VI в. напълно съзнателно свеждат империята до един или два градски центъра и пренебрегват нейните останали части, преднамерено изтъквайки важноста на своя град. Отделно от това, у всички анализирани в дисертацията автори липсва ясно разграничаване между светския и църковен елемент, което е определящо до голяма степен за спецификата на понятията „политика“ и „държава“, както са ги разбирали хората от V–VI в. Особеното при Евагрий Схоластик и при Йоан Солунски е превръщането на местния епископ в толкова важна фигура, че той детронира императора от това, което и двамата виждат като „държава.“ В крайна сметка тази силно избирателна картина прави изключително труден отговора на въпроса доколко точно наративните текстове отразяват действителността.

В **четвъртата глава** (стр. 212–248) е направен опит да се даде отговор на този въпрос. За целта следва съпоставка на сведенията и най-вече начина на „виждане“ на държавата, фиксирани в наративните източници с първите две книги от писмата на римския епископ Григорий Велики (590–604 г.), съвременник на Евагрий Схоластик и Теофилакт. Данните им са сравнени с имперското законодателство, запазено в Юстиниановата кодификация, но то е разгледано единствено като фон за сравнение с писмата на Григорий Велики. Докторантът достига до извода, че ежедневно функциониране на късноримската държава в едно от нейните владения (Италия) в немалка степен съответства на литературната картина, която се открива у анализирани в предшестващите глави произведения. Римският епископ си сътрудничи със светската администрация по въпросите на събирането на данъци и подкрепя и насърчава нейните усилия да поддържа някакъв ред; той също подпомага военните усилия, като църквата субсидира армията, подпомага с разузнавателни данни командирите и участва в отбраната на укрепените места.

Впрочем, постоянно се подчертава лоялността към Константинопол и се разчита императорският двор да играе ролята на защитник от варварите. От друга страна обаче, в своите отношения с администрацията, с останалите епископи, както и с лангобардските владетели (а и с останалите) Григорий действа напълно самостоятелно. Той дори води политика, различна от препоръчаната от Константинопол, поне що се отнася до предпазването на Рим и областта му от военни действия. Накрая, докторантът стига до обобщението, че империята представлява „бицентрична“ политическа структура и за Григорий Велики. В центъра на неговите грижи е Италия и Рим, докато на другия полюс, който се явява най-често в писмата, е градът на Босфора. Извън тях представянето на останалите региони и градове е много по-повърхностно.

Заключението (стр. 249–252) обобщава достигнатите резултати в изследването, библиографията е пълна и представя съвременно състояние в изследванията на текстовете, които са предмет на дисертационния труд.

Ще посоча няколко важни мои наблюдения, които са с абсолютно положителен знак:

1. без съмнение, благодарение на отличното познаване на изворите и историографията по проблема, докторантът изследва в цялост традицията на възприемането на държавата и политиката през даден период от развитието на ранновизантийската историография.

2. въз основа на съпоставяне на резултатите от проучването на историографията с данните на агиографията дисертантът доказва, че в определена степен последната изпълнява и редица важни за тогавашното общество политически функции.

3. докторантът е направил опит да разгледа цялостно представите за характера на късноримската държава, отразени в текстовете източници на наративната историография, което му позволява да достигне до важния извод, че към края на VI в. държавата, която наричаме „Византийска империя“, представлява федерация от църковни републики – главните църковни центрове в т.н. „Пентархия.“

4. извършено е съпоставяне на писмата на Григорий Велики като документи с данните на съвременната им наративна историография и на законодателството, за да бъде по-добре разбран техния византийски контекст.

След всичко положително казано дотук съм длъжен да отбележа и забелязаните от мен отрицателни явления в тази дисертация:

1. “й” не е “й̆” – ако подобно заместване е допустимо за Internet, то няма място в една дисертация;
2. объркване на употребата на “я” и “е”, напр. “всяки” вместо “всеки”, досадна грешка, която е необходимо задължително да се поправи;
3. въпреки че изглежда модерно изписването на съвременните автори с главни букви и на съответния език в текста на дисертацията, напр. A. GUILLOU (с. 14), то е извън нормите на българския правопис.

4. по същия начин, цитираните текстове в бележките под линия следва да се преведат на български, тъй като при публикуване на дисертацията, тя все пак ще търси широката публика, а не затворен елитарен читателски кръг.
5. необходимо е да има умереност по отношение на бележките под линия, за да не се превръщат като “книга” в “книгата”;
6. струва ми се, че схемата “Eruditio – военни и политически “точки” – епископски центрове – епископски центрове, където светците извършват чудеса – Константинопол”, която докторантът използва при съпоставянето на изворите би могло да се трансформира в таблица, за да се олекоти текста от огромните бележки под линия;
7. на места словоредът е труден за възприемане, поради навързването на няколко изречения едно в друго с глагол, поставен в края на изречението.

Въпреки направените бележки, смятам, че постиженията в коментираната тук дисертация са достатъчно значими, с оригинален принос за науката и дисертационно защитими. Кандидатът притежава не само задълбочени теоретични знания, но и подчертани способности за самостоятелни научни изследвания в областта на византологията. В заключение **изразявам своята положителна оценка** и гласувам с **ДА**, за присъждането на образователната и научна степен *доктор* на Борис Борисов Шопов за неговата дисертация „**ВЛАСТ И СОБСТВЕНОСТ В РАННА ВИЗАНТИЯ (438–534 г.). (Към въпроса за организацията на отношенията между императорския двор и провинциалната аристокрация в Източната Римска империя през V–VI в. сл. Хр.)**”, СУ “Св. Климент Охридски”, катедра “История на Византия и балканските народи”, София, 2013 г., с научен ръководител проф. д-р Василка Тъпкова-Заимова.

9. 07. 2013 г.

София

Член на Научното жури:

доц. д-р Тома Томов